

Віктор КІЧЕРА
Володимир ФЕНИЧ
Діана ШТЕРР

ГАБСБУРЗЬКА ЦЕРКВА

Мукачівська греко-католицька єпархія
в австрійську добу (1771–1918)

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Науково-дослідний центр історично-релігійних студій «ЛОГОС»

Віктор Кічера
Володимир Фенич
Діана Штерр

**Габсбурзька церква:
Мукачівська греко-католицька єпархія
в австрійську добу (1771–1918)**

Ужгород
Видавництво В. Падяка
2018

УДК 271.4-773(477.87-21 Мукачєво)«1771/1918»

К 46

Ф 42

Ш 90

Кічера Віктор, Фенич Володимир, Штерр Діана.

Габсбурзька церква: Мукачівська греко-католицька єпархія в австрійську добу (1771–1918) [Текст] / В. Кічера, В. Фенич, Д. Штерр. – Ужгород: Вид-во Валерія Падяка, 2018. – 168 с. : іл.

До пропонованого науково-довідкового видання ввійшли матеріали Віденського проекту «*Bischofslexikon*» та «*Frintaneum*» (регіональний керівник від двох Греко-католицьких церковних провінцій в Україні – Львівської архідіоцезії та Мукачівської діоцезії – проф. Олег Турій), над яким колектив авторів у складі співробітників Науково-дослідного центру історично-релігійних студій «ЛОГОС» ДВНЗ «УжНУ» Володимира Фенича, Віктора Кічери та Діани Штерр працював у 2012–2015 рр.

Аналогічно до його віденського аналогу, в дане видання, окрім передмови, ввійшли матеріали з історії Мукачівської греко-католицької єпархії австрійської доби (1771–1918), біографії восьми єпископів Мукачівської греко-католицької єпархії (Іоана Брадача, Андрея Бачинського, Олексія Повчія, Василя Поповича, Стефана Панковича, Іоана Ковача де Пастелія, Юлія Фірцака та Антонія Паппа) та близько 20-ти біографій вихованців віденських богословських закладів, що походили з Мукачівської єпархії, а також декілька додатків.

Оскільки Мукачівська греко-католицька єпархія була остаточно канонічно створена Апостольською Столицею (під тиском Відня) та легалізована на Віденському синоді унітських єпископів Угорщини у 1770-х рр., це модерне творіння Габсбургів справедливо буде вважати Габсбурзькою церквою.

Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету, протокол № 11 від 30 червня 2015 р. та Науково-дослідним центром історично-релігійних студій «Логос» ДВНЗ «Ужгородський національний університет» від 28 грудня 2017 р., протокол № 2.

© В. В. Кічера, текст, 2018

© В. І. Фенич, текст, 2018

© Д. І. Штерр, текст, 2018

© Вид-во Падяка, 2018.

ISBN 978-966-387-117-2

ЗМІСТ

Передмова 5

Розділ I

Історія Мукачівської греко-католицької єпархії
(*В. Фенич*) 11

Розділ II

Єпископи Мукачівської
греко-католицької єпархії
(*В. Фенич, В. Кічера, Д. Штерр*) 53

Розділ III

Фрінтаністи (вихованці віденських
богословських закладів) із Мукачівської
єпархії (*В. Фенич, В. Кічера, Д. Штерр*) 123

Додатки (*В. Фенич, Д. Штерр*) 151

Передмова

В історичній літературі, особливо якщо мова заходить про Греко-католицьку церкву, мимоволі склалася переконлива думка про те, що названа конфесійна спільнота об'єктивно і справедливо сприймається як «творіння» чи «дітище» Габсбургів, або ж прямо називається «Габсбурзькою церквою»¹. Її вірники, за влучним визначенням Івана-Павла Химки, «мали православне обличчя, римо-католицьке громадянство і... просвічену австрійську душу».

Беручи до уваги певну зумовленість уже укоріненої в історіографії Греко-католицької церкви думки про «габсбурзьке причастя» в історії формування модерної еклезіальної ідентичності греко-католиків Галичини², в

¹ Мова йде про наукові публікації відомого канадського історика Івана-Павла Химки, котрі користуються довірою у дослідників: Himka John-Paul. *The Greek Catholic Church and Nation-Building in Galicia, 1772–1918*. In: *Harvard Ukrainian Studies*. Cambridge (Mass.), 1984. Vol. VIII. pp. 426–452; Химка Іван-Павло. *Греко-католицька церква і національне відродження у Галичині 1772–1918*, пер. з англ. Марти Бадік. In: *Ковчег. Збірник статей з церковної історії*. Число I. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка; Інститут історії Церкви, 1993. сс. 67–99; Himka John-Paul. *Religion and Nationality in Western Ukraine. The Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867–1900*. Montreal & Kingston, London, Ithaca: McGill-Queen's University Press, 1999. XXX+236 p.

² Теоретичні міркування І.-П. Химки відчутно помітні у більш «прикладних», спеціальних дослідженнях сучасних львівських істориків Мар'яна Мудрого та Олега Турія: Мудрий Мар'ян. *Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми*. In: *Вісник Львівського університету*. Серія: історія. Випуск 35-36. Львів, 2000. сс. 571–603; Турій Олег. *Греко-католицький священик в Австрійській монархії середини XIX ст.: державний службовець чи душпастир?* In: *Другий Міжнародний конгрес українців (Львів, 22-28 серпня 1993 р.)*. Доповіді і повідомлення. Історія. Частина I, упоряд. Ярослава Ісаєвича та Ярослава Грицака. Львів, 1994. сс. 181–185; Турій Олег. *Національно-політичні орієнтації греко-католицького духовенства Галичини: 1772–1848 гг.* In: *Церковь в істории славянских народов*, отв. ред. И.В. Чуркина. Москва: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1997. сс. 224–233; Турій Олег. «Українська ідея» в Галичині в середині XIX століття. In: *Україна модерна*. № 2-3. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка, 1999. <http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um2-3/Statti/3-TURIJ%20Oleh.htm>; Турій Олег. *Соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького духовенства Галичини в середині XIX століття*. In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*, за

даному виданні спробуємо маркувати поширений концепт «Габсбурзької церкви» до «інших» східних християн-католиків, корені яких походять не від широко відомої церковної унії, укладеної представниками Київської церкви у Римі 23 грудня 1595 р. і проголошеної на її Соборі 6-10 жовтня 1596 р. в Бересті³, а від Ужгородської церковної унії 24 квітня 1646 р.⁴, від якої походять не лише поліетнічні вірники (русини, українці, угорці, румуни, словаки, роми, росіяни) сучасної Мукачівської єпархії в Україні, але й русинські вірники Крижевацької єпархії в Сербії та Хорватії, русини, українці, словаки, угорці Пряшівської єпархії в Словаччині, русини, українці та румуни єпархій Орадеа Маре, Герла і Марамуреш в Румунії,

ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Львів: Інститут історії церкви Львівської богословської академії, 2000. Число 2. сс. 115–148; Турій Олег. «*Попи і хлопи*»: соціальна «доктрина» греко-католицького духовенства і національно-політична мобілізація українського селянства Галичини в середині XIX століття. In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*, за ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Львів: Інститут історії церкви Львівської богословської академії, 2001. Число 3. сс. 296–320; Турій Олег. *Греко-Католицька Церква та українська національна ідентичність у Галичині*. In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*, за ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Число 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи*, відп. ред. Олег Турій. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2003. сс. 67–85.

- ³ Загальний огляд події у Римі і Бересті 1595-1596 pp. див.: Gudziak Borys A. *Crisis and Reform: The Kyivan Metropolitanate, the Patriarchate of Constantinople, and the Genesis of Union of Brest*. Cambridge (Mass.): Harvard Ukrainian Research Institute, Harvard Series in Ukrainian Studies, 1998. XVIII + 489 p.; *400 лет Брестской церковной унии 1596–1996: критическая переоценка: Сборник материалов международного симпозиума (Неймеген, Голландия)*, научное редактирование и предисловие: Алексея Юдина. Москва: Библийско-богословский институт св. апостола Андрея, 1998. 248 с.; Гудзяк Борис. *Криза і Реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії*, пер. з англ. Марії Габлевич, під ред. Олега Турія. Львів: Інститут історії церкви Львівської богословської академії, 2000. XVI+426 с.; Дмитриев М.В. *Между Римом и Царьградом. Генезис Брестской церковной унии 1595-1596 гг.* Москва: Издательство Московского университета, 2003. 318 с.
- ⁴ Lacko Michael, S.J. *The Union of Užhorod*. In: *Slovak studies*. VI. Cleveland–Rome: Slovak Institute, 1966. pp. 7–190; Lacko Michal, SJ. *Užhorodská únia Karpatských Rusínov s Katolíckou Cirkvou*. Košice: Centrum spirituality Východ–Západ Michala Lacka v Košiciach, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, 2012. 262 s.; Фріс Вільгельм де у співпраці з Октавіаном Бирля, Джозефом Гілл та Міхалом Лацко. *Рим і Патріархати Сходу*, пер. з німецької Олега Конкевича, Софії Матіяш. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2015. сс. 119–133.

угорці, русини, словаки та роми єпархії Гайдудорог в Угорщині, русини митрополії в Пітсбурзі (США) та різноетнічні вірники Празького екзархату в Чехії. «Вірні тих Церков, які беруть свій початок від Ужгородської унії, цілком доречно вважають себе нащадками кирило-мефодіївської спадщини», – заявив Папа римський Іван Павло II з нагоди 350-ї річниці Ужгородської унії⁵.

Всі вони (на сьогодні, за нашими підрахунками, бл. 1,1 млн. чол.) доречно вважають себе нащадками кирило-мефодіївської спадщини (кінець IX ст.), виводять свої витоки від давньої Матері-Церкви Мукачівської єпархії (XV ст.), належать до ужгородської унійної традиції (1646) та з ностальгією згадують свою спільну духовно-культурну ідентичність, яка відноситься до «золотого віку» єпископа Андрія Бачинського (1772–1809).

Щодо застосування концепту «Габсбурзька церква» до формування греко-католицької ідентичності в Підкарпатті / Закарпатті, то, якщо не враховувати праць, які відносяться до історії румунських, словацьких, угорських «уніатів» та численних білінгвів і полілінгвів в цій конфесійній спільноті, в розпорядженні дослідників є кілька публікацій покірного автора цих слів, що хронологічно охоплюють період з кінця XVIII до середини XX ст. Умовно їх можна розсортувати в чотири блоки проблем:

1) формування конфесійної та національної ідентичності греко-католиків Мукачівської єпархії⁶;

⁵ Апостольський лист Римського Архисрея Івана Павла II з нагоди 350-річчя Ужгородської унії. Città del Vaticano, 1996. с. 5.

⁶ Fenič Volodimir. *Konfessionelle und nationale Identität der Katholiken griechischer Konfession von Transkarpatien im 18.-20. Jahrhundert*. In: *Materielle und geistige Volkskultur des Oberen Theißbeckens. Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region*, coordonatori: dr. Hans Gehl, dr. Viorel Ciubotă. Satu Mare–Tübingen: Editura Muzeului Sătmărean, 2003. ss. 83–104; Фенич Володимир. *Конфесійна та національна ідентичність духовенства Мукачівської греко-католицької єпархії 1771–1949 рр.* In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*, за ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочиліяса та Олега Турія. Число 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи*, відп. ред. Олег Турій. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2003. сс. 146–161; Фенич Володимир. *Етнонаціональна ідентичність греко-католиків Мукачівської єпархії*. In: *Carpatica – Карпатика*. Випуск 30. *Історична школа професора Володимира Задорожного: Науковий збірник*. Випуск 2, упорядкування Романа Офіцинського; передмова Валерія Смолія. Ужгород: Гражда, 2004. сс. 38–62; Fenič Volodymyr. *Konfessionelle und nationale Identität des Klerus der griechisch-katholischen Diözese von Munkačevo 1771–1949*. In: *Konfessionelle Identität und Nationsbildung. Die grechisch-katholischen Kirchen in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, herausgegeben von Hans-Christian Maner und Norbert Spannenberger. Stuttgart

2) інституційне становище греко-католиків ужгородської унійної традиції до встановлення комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи⁷;

3) відносини між релігією та націоналізмом на прикладі греко-католиків Мукачівської єпархії⁸;

Franz Steiner Verlag, 2007. ss. 113–128; Фенич Володимир. *В оточенні інших: греко-католики Мукачівської єпархії та їх сусіди у світлі сучасних досліджень офіційної статистики кінця XIX – початку XX ст.* In: *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Вип. 25, редкол.: М.М. Вегеш (голова) [та ін.]. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. сс. 104–125; Фенич Володимир. «*Ecclesia sui iuris*»: легендарні витоки, унікальна історія та оригінальний сучасний статус Мукачівської греко-католицької єпархії. Частина друга. *Життя Мукачівської греко-католицької єпархії з 1771 р.* In: <http://prozak.info/История/ZNittya-Mukachivs-koyi-greko-katolic-koyi-eparhiyi-z-1771-r> 25 червня 2015 р.

⁷ Фенич Володимир. *Еклезіальне становище греко-католиків до встановлення комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи*. In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, Випуск 24: *Словацько-українські взаємини в області історії, культури, мови та літератури. Матеріали міжнародної наукової конференції (Свидник, 23–24 червня 2006 р.)*, головний редактор та упорядник: Мирослав Сополіга. Свидник: Muzeum ukrajinskej kultury vo Svidníku a Spoločnosť priateľov Muzea ukrajinsko-gusínskej kultury, 2007. сс. 95–117; Фенич Володимир. *Від монастирської Церкви-Єпархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інституювання церковних спільнот ужгородської унійної традиції*. In: *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*. Випуск 5. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. сс. 26–105; Фенич Володимир. «*Ахіллесова п'ята*» греко-католиків: румунський єпископ Олексій Повчі (1753–1816–1831) і перші два поділи Мукачівської єпархії. In: *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate (Satu Mare, 26-28 februarie 2016)*, editori: Irina Liuba Horvat, Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean–Cluj Napoca: Editura Ecou Transilvan, 2016. ss. 55–74.

⁸ Фенич Володимир. *Посередник чи пристосуванець? Церква перед викликом націоналізму (сумний досвід греко-католиків Мукачівської єпархії)*. In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Випуск 25. *Східно-християнські сакральні пам'ятки на словацько-польсько-українському пограниччі. Матеріали міжнародної наукової конференції (Свидник, 19–20 червня 2009 р.)*, головний редактор та упорядник: Мирослав Сополіга. Свидник, 2010. сс. 61–77; Фенич Володимир. *Між вірою і нацією: етно-конфесійна панорама Австро-Угорщини і Мараморош-Сиготські судові процеси*. In: *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)*. № 3, редкол. Ужгород: Видавництво «Карпати», 2014. сс. 303–315.

4) міфи та стереотипи в історії та історіографії греко-католиків Мукачівської єпархії⁹.

Греко-католицька церковна провінція, більш відома під назвою «Мукачівська єпархія», в австрійський період своєї історії еволюціонувала від «золотої доби», пов'язаної з іменами єпископів Іоана Брадача (1732–1768–1772) та Андрея Бачинського (1732–1773–1809) і того покоління угро-руських «будителів», котре сформувалося за їхнього архієрейського служіння або ще перебувало під сильним впливом їхніх вихованців просвітницько-романтичної епохи, до часів, коли в пошуках власної еkleзiальної та, особливо, етнічної/національної ідентичності, її клір починаючи від владик до ужгородських і прашівських богословів-семінаристів, настільки захопився, з одного боку, русофільством, а з іншого – угорською ідеєю «святостефанізму», що в підсумку й не помітив, як перетворив себе і свою Церкву на механізм/засіб асиміляції духовно-культурного етосу, ввіреної йому пастви. Логічним наслідком захоплення русофільськими та угрофільськими ідеями кліру, котрий від просвітницьких реформ Марії Терезії та Йосифа II до розпаду імперії Габсбургів на очах у чимдалі злидених мирян, коштом їхнього систематичного «християнського обов'язку» перед Церквою у вигляді роковини, коблини та епітрахилі, а також державної допомоги конгруа встиг перетворитися в привілейований стан *honoritiores*, стала масова мадяризація та поява в його середовищі релігійно, соціально та політично мотивованого православ'я.

Дане видання присвячене розгляду комплексу питань, пов'язаних з тим, як витворена в уяві сучасників та міфологізована в історіографічній (надто церковній) традиції «Габсбурзька церква», «дітище Габсбургів», з Церкви, до якої, крім русинів, на зламі XVIII–XIX ст. належали румуни, угорці, словаки, поляки, роми, численні білінгви та полілінгви, через сто років (станом на початок XX ст.) перетвориться, по суті, в «Угорську церкву східного обряду», котру почне полишати паства не лише через

⁹ Фенич Володимир. *Долаючи етнічні стереотипи та національні міфи: Греко-Католицька Церква в підкарпатській історіографії 1890–1945 рр.* In: *Підкарпатська Русь в роки Другої світової війни: матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, 16–17 жовтня 2014 р.)*, упорядк.: Фенич В.І., Шніцер І.О. Ужгород: Видавництво «ШАРК», 2015. сс. 102–125; Фенич Володимир. *Міфи і стереотипи в історії греко-католиків Мукачівської єпархії.* In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV b*, Jaroslav Coranič (ed.). Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovská univerzita v Prešove, 2016. ss. 5–33; Фенич Володимир. *Коріатовичіана: як формувався міф про витоки монастиря василіан на Чернечій Горі в Мукачеві.* In: *História Rádu baziliánov sv. Jozafáta*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovská univerzita v Prešove, 2017. ss. 39-73.

традиційний соціальний антагонізм зі своїм привілейованим кліром, але й через культурний конфлікт, котрий час від часу посилюватиметься зі своїми пастирями як духовними провідниками.

У більшості своїй греко-католицьке духовенство напередодні та під час Першої світової війни охочіше ідентифікувало себе з угорською політичною нацією та угорською культурою, священики розмовляли удома, між собою та у церкві державною угорською мовою, тоді як їхні вірники залишалися неосвіченою і темною русинською та русинськомовною спільнотою «мовчазної більшості».

До пропонованого читачеві науково-довідкового видання ввійшли матеріали Віденського проекту «*Bischofslexikon*» та «*Frintaneum*» (регіональний керівник від двох Греко-католицьких церковних провінцій в Україні – Львівської архідіоцезії та Мукачівської діоцезії – Олег Турій), над яким колектив авторів у складі співробітників Науково-дослідного центру історично-релігійних студій «ЛОГОС» ДВНЗ «УжНУ» Володимира Фенича, Віктора Кічери та Діани Штерр працював у 2012–2015 рр.

Оскільки сучасна Мукачівська греко-католицька єпархія після Ужгородської унії (1646) була канонічно ствердженою Апостольською Столицею під тиском Відня 1771 р. та легітимізованою австрійськими Габсбургами на Віденському синоді уніатських єпископів Угорщини у 1773 р., модерне творіння Габсбургів – справедливо буде вважати Габсбурзькою церквою. Принаймні такою вона залишалась до розпаду Австро-Угорщини у жовтні 1918 року.

У порівнянні з німецькомовним варіантом тексту опису історії Мукачівської греко-католицької єпархії, біографій єпископів та фрінтаністів, надісланими у 2015 р. регіональному керівнику від двох Греко-католицьких церковних провінцій в Україні (Львівської архідіоцезії та Мукачівської діоцезії) Олегу Турію, дане науково-довідкове видання різниться розширеним загальним нарисом, доданими джерельними приписами, літературою та додатками.

Так само як в його віденському аналогові, в даному виданні, окрім передмови, представлені матеріали з історії Мукачівської греко-католицької єпархії австрійської доби (1771–1918), біографії із світлинами восьми єпископів Мукачівської греко-католицької єпархії (Іоана Брадача, Андрея Бачинського, Олексія Повчія, Василя Поповича, Стефана Панковича, Іоана Ковача де Пастелія, Юлія Фірцака та Антонія Паппа) та близько 20-ти біографій вихованців віденських богословських закладів, що походили з Мукачівської єпархії.

Володимир Фенич,
координатор НДЦІРС «Логос»